

різнобічному ознайомленню мешканців Харківщини та гостей області зі своїм минулим, росту культурно-духовного рівня особистості, формуванню патріотичних цінностей та вихованню відчуття співпричетності до своєї культури, надалі сприятиме розвитку фестивального і зеленого туризму.

Література

1. Дослідження сприйняття України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://brandukraine.org/k/>
2. Кіш Г. Розвиток фестивального туризму як складової геотуризму (на прикладі Закарпатської області) [Електронний ресурс] / Г. Кіш. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2012_36/statti/2_7.htm
3. Петранівський В. Географія фестивального туризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.krynytsya.pp.ua/2012/02/blog-post_7073.html
4. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. — К. : Знання, 2011. — 334 с.
5. Хмельовська О. Франкофест побив рекордну кількість рекордів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/07/31/frankofest-pobuv-rekordnu-kilkist-rekordiv/>

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ «КУЛЬТУРА НАСЕЛЕННЯ БРОНЗОВОГО ТА РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ»

І. А. Сніжко,
канд. іст. наук, доцент кафедри
історії УкрДАЗТ

В сучасних умовах широкої інтеграції наукових дисциплін, зокрема у гуманітарній сфері, актуальними стають питання активізації навчально-дослідної роботи студентської молоді, взаємодії викладача і студента. Серед можливих напрямів такої активізації, що передбачає також ознайомлення з культурною спадщиною, є залучення студентської молоді до навчання у музеї.

Освічена людина як особистість, тобто член конкретного суспільства, має усвідомлювати себе часткою людства. Цього можна

досягти через усвідомлення себе як суб'єкта культури — носія та активного продовжувача вищих досягнень у прагненні до істинної людяності. Саме в цьому ракурсі необхідно розглядати такі якості майбутнього спеціаліста, як: прилучення до досягнень світової й національної культури, висока моральність і соціальна активність, прагнення до істини як до ідеалу й визнання її пріоритету, гідність, терпимість до позиції інших, дотримання веління своєї совісті, а не зовнішніх імперативів, правова ерудованість, активний гуманізм, прагнення до соціальної справедливості, терпимість до національних і релігійних особливостей інших, патріотизм, безумовна ввічливість, поважне ведення полеміки, твердість у реалізації рішень та ін. [4, с. 26].

Сучасна соціокультурна ситуація базується на визначенні пріоритету цілісної особистості. У змісті вищої освіти цей пріоритет виявляється в тенденції гуманізації навчального процесу, суть якого в орієнтації на розкриття потенціалу особистості студента, врахування його можливостей та вподобань, психологічних особливостей. Тому в основу вдосконалення змісту гуманітарної підготовки повинно бути покладено ряд основних, фундаментальних морально-етичних принципів: загальнолюдські цінності (норми людського спільного проживання); національно-орієнтовані цінності (ідея національного самовизначення, національна культурна традиція); цінності сучасного світу (демократія, права людини, свобода вибору), які дозволяють на основі системи гуманітарної освіти визначити культ гармонійно розвиненої людини — освіченої, культурної, фізично й морально здорової, соціально-орієнтованої творчої особистості з активною соціальною позицією в суспільстві [2, с. 269].

У науковій літературі поширене трактування музею як репрезентатора соціокультурної функції у контексті розширення можливостей освіти. Водночас музей може отримати привабливість як інститут спілкування та взаємодії різних культур. Крім цього, музей здатний не лише «занурювати» глядача до культури минулого, а й «прокладати місток» до цінностей сьогодення [1, с. 138].

Надзвичайно важливим є введення в сучасний навчально-педагогічний процес інноваційних методів викладання. Нові методики викладання історичних та культурологічних дисциплін у ВНЗ повинні спиратися на активні методи та форми навчання, які поширюються на різноманітні прийоми та способи проведення теоретичних і практичних занять: проблемно-пошукові завдання до кожної семінарської теми, що спрямовують студентів

на поглиблене вивчення історії, наукові реферати, які націлюють студентський пошук на самостійне вивчення минулого, розробка відповідно до теми курсу історії типів семінарських занять, методів і прийомів активізації роботи студентів на них [3, с. 91–92].

У формуванні освітнього середовища у музеї слід брати до уваги особисті та загальнолюдські цінності, організувати освітній процес на основі співпраці, урахування рівня розвитку студентів, стимулювання позитивної емоційної атмосфери навчання, створення ситуацій вирішення пізнавальних завдань, інтелектуального пошуку [1, с. 135].

У зазначеному контексті цікавим є зарубіжний досвід, зокрема, курс «Muzeum miejscem nauczania» («Музей як місце навчання», автор — Р. Гай), що проходить апробацію у Ягеллонському університеті (м. Краків, Польща). Його основні ідеї спираються на розуміння музею не лише як важливого місця зустрічей людини з культурою та мистецтвом, а установи, що виконує суспільні, навчальні та виховні функції, сприяє міжособистісним контактам [5, с. 122].

Курс «Історія української культури», запроваджений до викладання у вищих навчальних закладах кілька років тому, для кращого сприйняття потребує певного ілюстративного забезпечення. Попри широкі можливості використання мультимедійного супроводу лекційного матеріалу, найбільш емоційно наповненими є заняття, проведені безпосередньо в залах музейної експозиції. Матеріал третьої лекції курсу «Культура населення бронзового та раннього залізного віку» студенти краще засвоять серед експонатів виставки «На перехрестях століть» Харківського історичного музею.

Культура населення бронзового віку

Бронзова доба — важливий період в історії людства. Саме в цей час набувають поширення вироби з бронзи, які використовували поряд із кам'яними, поступово витісняючи їх. Бронза плавиться легше від міді, а вироби з неї твердіші й гостріші від мідних. Найдавніші вироби з бронзи знайдені в Месопотамії та Південному Ірані, пізніше вони поширюються на терени Малої Азії, Єгипту. У 3 тис. до н. е. бронзові речі вже виготовлялися на Півдні Європи, в тому числі на теренах України. Найактивніше процеси поширення бронзи відбувалися у Степу, Прикарпатті та Закарпатті.

В період ранньої бронзи на більшій частині України була поширена **ямна культура**, назва якої походить від особливостей будови поховальних споруд. Від цього часу неодмінним елементом степового ландшафту стають кургани. На курганах встановлювались кам'яні стели. Регіон їх розповсюдження знаходиться між Доном і Дунаєм (на 1986 р. виявлено 327 скульптурних форм). Шедевром монументальної скульптури доби бронзи є Керносівський ідол, знайдений поблизу С. Керносівка на р. Орелі у Дніпропетровській області. Перед нами постає зображення літнього озброєного чоловіка, підперезаного паском з довгим хвостом. Фігура укрита орнаментом, символами Сонця та Місяця, сценами полювання. В ідолах, поза сумнівом, утілено образ пращура чоловічої статі, канонізованого героя — шамана (мага). В експозиції представлені крем'яні та бронзові вироби, керамічний посуд. Із виробів декоративного мистецтва у вжитку були кістяні прикраси та амулети, шпильки, вкриті витонченим геометричним візерунком. Є версія, що останні слугували фетишами (божками) особистого користування в побуті мобільних скотарів.

Катакомбна спільнота, що була поширена у степовій і лісостеповій смузі, представлена численними похованнями, десятками поселень та кількома скарбами бронзових речей. Поховальні споруди мали вигляд катакомби з курганным насипом (макет представлений в експозиції). Небіжчиків укладали в скорченому стані, посипаючи вохрою. Серед речового супроводу — горщики з відбитками зубчастого штампу чи шнура, бронзові знаряддя та зброя, прикраси. У племен катакомбної культури переважав тваринницький напрям господарства. Випасали велику та дрібну рогату худобу, коней під охороною собак. Розвивалося й землеробство. Важливою галуззю економіки виступали металургія та металообробка, свідченням чого є представлені в експозиції бронзові ножі, тесла, долота, серпи, сокири-кельти тощо. Катакомбна культура суттєво відрізняється від ямної спільноти, що дає підстави припустити їхню етнічну неоднорідність.

На зламі 3–2 тис. до н. е. відбулися події, пов'язані з комплексом новацій (винахід коліс на шпичках, виготовлення легкої колісниці, використання коней як тяглової сили). Практичну реалізацію ці відкриття знайшли у військовій сфері, забезпечивши беззаперечний успіх тим, хто воював на бойових колісницях. З південноуральського осередку групи воїнів-колісничих швидко просувалися Старим Світом, руйнуючи на своєму шляху систему культур доби середньої бронзи. На теренах України така доля

спіткала утворення пізньої фази катакомбної спільноти та культур шнурової кераміки. На їхній базі постає бабинська культура.

Бабинська культура поширена у степовій і лісостеповій зонах до передгір'їв Криму та Кавказу. Племена бабинської культури займалися скотарством, рільництвом, рибальством, обробкою металів, кістки та рогу. Поселення розташовані на низьких надзаплавних терасах, житла були наземні глинобитні, землянки та напівземлянки. Поховання влаштовували в неглибоких ямах, кам'яних скринях, супроводжуючи керамікою, дерев'яними чашами, кістяними та роговими пряжками, бронзовими ножами, фаянсовим «рогатим» намистом. Керамічні горщики оздоблювались валиками, геометричним орнаментом. За етнічною належністю бабинська культура навряд чи була однорідною. Проте за сукупністю ознак її можна віднести до лінії розвитку індоіранської мовної спільноти.

Традиція утворення великих спільнот у Степу та Лісостепу за доби бронзи знайшла своє логічне завершення з формуванням **зрубної культурно-історичної спільноти**. Основою господарства населення зрубної культури було скотарство. Землеробство відіграло допоміжну роль. Високого рівня розвитку досягли гірництво й металообробка, відливали ножі з широкою шийкою, провушні сокири, серпи, прикраси. Поселення знаходились біля річок, житла розташовувалися рядами, заглиблювалися в землю. Продукти харчування зберігали в керамічній тарі в господарчих ямах. Небіжчиків ховали у скорченому стані у прямокутних ямах, кам'яних скринях та зрубках. Реконструкція останнього представлена в музейній експозиції.

Білозерська культура була найпотужнішою серед утворень доби фінальної бронзи, її комплекси поширені у степовій смузі України. Матеріальну культуру репрезентують кераміка, знаряддя праці, талькові ливарні форми, зброя, прикраси. Основні форми господарства — скотарство, землеробство, металообробка. Білозерські майстри першими в Україні налагодили серійний випуск залізних та біметалевих знарядь праці усталених форм. Носії білозерської культури генетично пов'язані з іракомовними кіммерійцями та скіфами раннього залізного віку.

Перехід від бронзового віку до залізного позначений революційними змінами в господарстві (становлення кочового скотарства), технологіях обробки металів, військовій справі (поява кінноти), побуті (табірний спосіб життя).

Скіфи

Появу скіфів у Північному Причорномор'ї пов'язують із новою хвилею азійських кочовиків, а скіфську культуру оцінюють як сплав місцевих та азійських компонентів. Культура скіфів постає як нове і яскраве явище. Її новаторський характер визначається, по-перше, появою принципово нових речей, таких як захисний металевий обладунок воїна (шоломи, панцири, поножі, бойові паски, щити) і коня (налобники, нагрудники), бойові сокири та клевці, бронзові люстерка, наверхшя, литі бронзові казани, кам'яні блюда-вівтарики, ритони (посудини у вигляді рогу для питва), довгі бронзові ножі тощо. По-друге, це новий стиль оздоблення й оформлення речей — так званий *звіриний стиль*, який став візитною карткою цієї культури. Образи тварин заповнили скіфську культуру, стали її еством, блиску якому надавало й золото.

В експозиції музею матеріали скіфської колекції розміщені у чотирьох вітринах, що дає можливість ознайомитись з господарством, військовою справою, традиціями використання кінського спорядження. Окрема вітрина презентує модель скіфського світосприйняття — світового дерева.

Не маючи писемності, скіфи вдалися до зоо- та антропоморфних кодів для «запису» уявлень про Всесвіт і своє місце в ньому. Цю самотність світовідчуття, притаманну скіфській культурі, чудово висловила Л. Костенко:

Нема письмен — є дивне саяво казки.
Лук золотий натягує стрілець.
Летить грифон. І золоті підпаски
Надвечір доять золотих овець.

Сармати

Східними сусідами скіфів були сармати, що за писемними джерелами постають як кочовий войовничий народ. Наприкінці I ст. до н. е. сармати закріпилися на Правобережжі Дніпра і досягли Дунаю, що призвело до прямих зіткнень із римлянами. На початку н. е. сармати вторгнулися на обшири Середньої Наддніпрянщини, де в цей час була поширена зарубинецька культура. Сармати були типовими кочовиками, тому їхні пам'ятки представлено лише похованнями. Судячи з поховань, сарматські воїни були озброєні кинджалами й мечами, зрідка трапляються

залізні наконечники стріл. У похованнях знаті трапляються шоломи, кінські вуздечки, фалари — круглі, срібні з позолотою бляхи. Серед інших речей — люстерка, металеві казани, бронзові фібули, глиняний посуд. Супровід доповнюється римськими речами: металевим посудом провінційно-римських зразків, курільницями, мечами нових типів. На пізньому етапі існування сарматської культури з'являються речі, виготовлені у поліхромному стилі. Центральне місце в оздобленні металевих застібок, накладок на паски тощо посідає сердолікова вставка, яка виділяється на тлі рельєфного орнаменту з блакитними чи зеленими скляними вставками.

Завершуючи лекцію, треба зазначити, що прояви культурного життя населення України доби бронзи-раннього заліза багаті та різноманітні, але до них неможливо долучитися, тільки читаючи підручник. Емоційна складова лекції-візуалізації дозволяє зберегти подану інформацію не тільки в пам'яті, але і в серці.

Отже, організація та проведення лекцій на базі музейних експозицій активізує творчі можливості студентів, стимулює уяву, гнучкість мислення, спостережливість, сприяє розвитку емоційної та творчої свободи. Разом з тим, безперечно, в наш час музеї набувають нового соціогуманітарного значення, що сприяє їх розвитку як виховних та науково-освітніх осередків.

Література

1. Караманов О. В. Вищий навчальний заклад у просторі музею: перспективи впровадження інтегрованих курсів / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. — Серія педагогічна: Вип. 26. — С. 134–142.
2. Лузік Е. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів в профільних ВНЗ України: проблеми та перспективи / Е. Лузік // Філософія освіти. — К., 2006. — № 2(4). — С. 266–276.
3. Проценко В. О. До проблеми викладання гуманітарних дисциплін у технічному ВНЗ / В. О. Проценко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — Луганськ, 2012. — № 10 (245). — С. 88–95.
4. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. — М. : Академия, 2002. — 224 с.
5. Gaj R. Muzeum miejscem edukacji (na wybranych przykładach z Krakowa) / R. Gaj // Krakowskie studia Małopolskie. — 2002. — N 6. — S. 117–132.